İLİM TALİPLERİNİN ÖNÜNDEKİ İKİ SARP YOKUŞ

Dinî ilimleri tahsil edenlerin aşması gereken pek çok engel bulunmaktadır. Bu yazıda bunlardan önemli gördüğüm iki engeli ele almaya çalışacağım.

1. Vaktinden Önce Açılmak

İlim tahsilinde ilk öğrenilen bilgilerin büyük önemi vardır. Bir anlamda bu bilgiler daha sonra öğrenilecek bilgiler için temel teşkil ederler. İnsan, eğitim-öğretiminin ilk dönemlerinde edindiği bilgileri kolay kolay terk edemez. Bu sebeple bu bilgilerin doğru olması son derece önemlidir. İslamî ilimlerin uzun asırları boyunca yaşanan tecrübeler, bir takım metinleri öne çıkararak belirli ilim dallarının otorite metni haline getirmiştir. Dahası bunların zihinde kalıcılığını sağlamak üzere çoğu ilim dalında manzum tarzda eserler yazılmıştır. İlim tâliblerinin bu metinleri ezberlemeleri, hiç değilse anlayarak okumaları son derece önemsenmiştir. Zira bu bilgiler bir tür "aşı" mesabesindedir. Küçük yaşta yapılan aşı nasıl ki insanı bir ömür boyu hastalıklara karşı koruma görevini üstleniyorsa aynı şekilde ilim öğreniminin ilk basamaklarında öğrenilen bu bilgiler de öylece insanı koruma görevini üstlenir.

İlim tâliblerinin bu bilgileri ilk anda hazmetmesi, anlaması mümkün olmayabilir. Ancak tohum mesabesindeki bu bilgiler, yeni öğrenilen bilgilerle sulandıkça tohumlar fidanlara, fidanlar ağaçlara dönüşecek ve ağaçlar meyve verecektir. İlim tarihimizdeki şerh ve hâşiye literatürü, işte erken dönemde öğrenilen bilgileri sulama ve gübreleme işlevini gören metinler konumundadır.

İlim talibini bekleyen ilk tehlike tam da burada yatmaktadır. Henüz tohum ve aşı mesabesindeki bu bilgileri öğrenmemişken, "her şeyi öğrenme" şevk ve arzusuyla eline ne geçerse, kim ne okumayı tavsiye ederse, hangi okuma listesinde ne yer alıyorsa hepsini okuma hevesine kapılan ilim tâlibi bunun sonucunda şu üç durumdan biriyle karşılaşacaktır:

a) Binanın temeli, bedenin aşısı, tarlanın tohumu mesabesindeki bilgiler tam olarak yerleşmemiş olacak ve ilim tâlibi, bunun eksikliğini bir ömür boyu hissedecek, hiçbir zaman belirli bir ilim dalında kendini "rüsuh sahibi (kökleşmiş)" olarak görmeyecek, hep "bir şeylerin tamamlanmamış olduğu" duygusuna kapılacaktır. Bundan sonraki aşamalarda okuyacağı üst metinler ise, tarlasında tohum ekili olmayan ilim tâlibinin tarlasını boşa sulamaktan başka bir işe yaramayacaktır.

b) Her bulduğunu okumaya kalkan ilim tâlibi sonunda bunun altından kalkamayacağını anlayarak okuma işini boşlayabilecek, ilmi, tahsili hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir ütopya gibi görmeye başlayacaktır.

c) Okuduğu başka başka metinler, onun tarlasına başka tohumlar atmaya başlayacak ve belki de İslam ile bağdaşmayan düşüncelerin, ideolojilerin ağına kapılarak bir ömür boyu kafasından silemeyeceği yanlış inançların esiri olabilecektir.

Bu risk karşısında ilim tâlibinin, İslamî ilimlerin klasik ve çağdaş dönemde otorite olarak benimsenmiş, o ilim dalının uzmanları tarafından "zaruriyyat" derecesinde okunması, mütalaa edilmesi tavsiye edilen metinlerini hazmetmeden erken açılması, her bulduğunu okuması doğru olmaz.

Buradan, ilim talebinde klasik metinleri bitirmedikçe başka hiçbir metin okunmayacağı sonucu elbette çıkmaz. Okuduğumuz klasikleri hazmetmemizi sağlayacak yardımcı metinler, edebî zevkimizi ve ifade tarzımızı geliştirecek edebî metinler, kafamızda bir tarih perspektifi oluşması için okuduğumuz metinlerin yazıldığı dönemlerin tarihsel alt yapısını kavramaya yardımcı olacak tarih kitapları elbette okunabilir, okunmalıdır. Ancak mümkünse bunu da gelişigüzel değil alanın uzmanlarına danışarak yapmak gerekir.

2. Vakti Geldiği Halde Açılmamak

İlim tâlibini bekleyen ikinci tehlike ise bütün ömrünü belirli birkaç metnin yörüngesinde geçirerek başka denizlere yelken açamamaktır. Bu bazen öyle bir darlığa sebep olur ki kişi kendi mezhebi, fırkası, gönül bağı olan grupların otorite metinleri dışında başka hiçbir metni okumaz. Dünyayı

yalnızca o metinlerden ibaret zanneder. İslamî kültürün geniş yelpazesinden ya haberi olmaz, ya da bu rahmeti bir zahmet olarak görür. İslam kültürü dışında dünya kültür ve medeniyetinde istifade edilebilecek birikimi yok sayar, heder eder.

Bu zihniyette olan birisi taklit ve taassuptan kurtulamaz, meselelere geniş bir ufuktan bakamaz, hakikati kendi tekelinde gördüğü için başkalarını tamamen hakikatin dışında görür. Hal böyle olunca onlardan alabileceği bir şeyler olduğunu da kabul etmez.

Böyle bir kimsenin hitap edebileceği çevre bir elin parmaklarını geçmez. Kendisi dışında düşünen kimselerle bir araya geldiğinde konuşacak üç cümlesi yoktur. Zira üçüncü cümleden sonra ya bağları koparma ya da ötekileştirme devreye girer. Oysa hikmetin müminin yitik malı olduğunu, onu nerede bulursa alması gerektiğini düşünseydi, başkalarında da yararlanabileceği bilgiler bulunduğunu bilirdi. Kültürünü, görgüsünü geliştirirdi. Kendi mesajını başkalarına daha rahat anlatabileceği bir üst anlatıya, bir üst bakış açısına kavuşabilirdi. Dahası kendi düşünce sisteminde olası yanlışlıkları, eksiklikleri, aksaklıkları görerek bunları tahkim ve tekmil edebilirdi.

Bu konuda söylenebilecek daha pek çok husus bulunmakla birlikte şimdilik bunlarla yetinmiş olalım. Rabbimiz vaktinden önce açılmaktan veya vakti geldiği halde bir türlü açılamayıp hep demir atmış vaziyette beklemekten bizleri muhafaza buyursun.

(Soner Duman/14.Rebîülevvel.1444/10.Ekim.2022/Pazartesi)

FIKIH ALANINDA LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMA (YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA) YAPMAK İSTEYENLERE

Okulların son zamanları yaklaştı, finaller geldi çattı. Bu arada hemen her gün ya yüz yüze veya mailler, mesajlar yoluyla şu tip sorular alıyorum: "İslam hukuku / Fıkıh alanında lisansüstü çalışma yapmak istiyorum. Ne yapmalayım, neleri okumalıyım, nasıl bir yol izlemeliyim?"
Öncelikle şunu belirtmekte yarar var: Lisansüstü bilim sınavı, mevcut durumda kişinin istediği bölüme kayıt yaptırabilmesinde yalnızca % 30 etkili. Bu sınavlarda en etkili olan puan ALES (% 50). % 20 ise lisans mezuniyet notu. Şu halde lisansüstü çalışma yapmak isteyenlerin her şeyden önce şu anki sistem gereği ALES notlarını yüksek tutmaları önemlidir. Bu, bizi aşan bir durum. Dolayısıyla burada nasıl bir çalışma yapılması gerektiğini öğrencinin kendisi belirleyecektir.
Gelelim, fıkıh alanında lisansüstüne hazırlık için yapılması gerekenlere... Bunları maddeler halinde ele alacağım.

1. FIKIH ARAPÇASI

Genel Arapça bilgisi işin temelini oluşturmakla birlikte Temel İslam Bilimlerinin her bir alt dalının kendine özel bir Arapça literatürü bulunmaktadır. Lisansüstü çalışmaların bir "ders dönemi" ve bir de "tez dönemi" olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Gerek ders döneminde gerekse tez döneminde fıkıh çalışmalarında pergelin sabit ayağının Arapça yazılmış fıkıh ve usul literatürüne dayandırılması gerektiği her türlü izahtan vârestedir. Şu halde lisansüstü çalışma yapmak isteyenlerin daha lisans döneminden başlayarak fıkıh Arapçası noktasında çalışmalar yapmaları gereklidir.
Bu alanda okunabilecek eserleri "ilk basamak (elemantary)", "orta seviye (intermediate)" ve ileri düzey (advanced)" olmak üzere üç aşamada düşünürsek lisansüstü çalışma için hiç değilse ilk basamak eserler okunmuş olmalıdır. Bunlar arasında usul ve furudan birer metni baştan sona okumak, fıkıhta geçen temel terimleri anlamlarıyla öğrenmek, cümle yapılarını görmek, bu ifadeleri düzgün bir tercüme ile dilimize aktarmak önemlidir.
Nasıl ki Kur'an'ın düzgün bir şekilde öğrenilmesi bir "fem-i muhsin [düzgün okuyan bir ağız]" yani uzman hocayı gerektiriyorsa fıkıh Arapçası da bilen birileriyle okunursa fayda sağlar.
Usulde ilk basamak metni olarak modern usullerden Abdülkerim Zeydan veya Vehbe Zuhaylî'nin el-Vecîz adlı eserleri ile klasik eserler içinden, tarafımızdan tercüme edilen el-Menar iyi bir başlangıç olarak görülebilir.
Yine Abdülkerim Zeydan'ın el-Medhal adlı eseri, usul-furu karışımı olarak ilk basamak metni olarak uygundur.

Furu fıkıhta ise yine tarafımızdan tercüme edilen Kudurî muhtasarı, Sabunî'nin "fıkhu'l-ibâdât" ve "fıkhu'l-muâmelât" adlı eserleri iyi bir başlangıç metnidir.

2. USUL-İ FIKIH

Lisansüstü çalışma yapmayı düşünenlerin bir usul kitabını baştan sona okumaları, oradaki terimlere, konulara aşina olmaları elzemdir. Bunun için Zekiyyüddin Şaban'ın Türkçe'ye tercüme edilmiş olan "İslam Hukuk İlminin Esasları" adlı eser tercih edilebilir.

3. FURÛ FIKIH

Fıkhın temel alanlarına ilişkin terimler, konular -hiçbirisi dışarıda kalmayacak şekilde- baştan sona okunmalıdır. Bunun için Hayreddin Karaman'ın "Anahatlarıyla İslam Hukuku" adlı üç küçük kitaptan oluşan seri uygundur.

4. LİTERATÜR

Fıkıh eserlerini ve yazarlarını tanımak, her bir mezhebin önde gelen eserlerini bilmek, ayrıca fıkhın çeşitli alanlarında müstakil olarak yazılmış monografik (belirli bir konuya ait) eserleri bilmek için Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisinin "fıkıh" maddesi başta olmak üzere mezheplerin her biri için yazılan maddelerin literatür bölümleri çalışılmalı, âlimler vefat tarihleriyle ve eserleriyle bilinmelidir. Vefat tarihlerini bilmek, öğrencinin kafasında hangi âlimin hangi dönemde yaşadığına ilişkin bir kronolojik alt yapının oluşması için önemlidir.

5. MODERN FIKIH PROBLEMLERİ

Günümüzde tartışılan meseleleri ele alan pek çok kitap bulunmaktadır. Bunların her biri okunabilir. Bu noktada özellikle Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlahiyat Önlisans programı için yazılan "Günümüz Fıkıh Problemleri" kitabı bu ihtiyacı önemli ölçüde karşılamaktadır. Alana dair başka kitaplar da bulunmaktadır.

6. FIKIH TERİMLERİ

Bu konuda Mehmet Erdoğan hocamızın "FIkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü", Abdullah Kahraman hocanın, Ömer Nasuhi Bilmen'in Hukuk-ı İslamiyye adlı eserinde geçen fıkhî terimleri bir araya getirip sadeleştirdiği eserleri önemlidir.

7. GENEL KURALLAR (KAVÂİD)

Mecelle'nin başında yer alan ilk 100 kuralı örnekleriyle birlikte açıklayan bir eseri okumak son derece faydalıdır. Bu konuda Mustafa Yıldırım'ın "Mecellenin Külli Kaideleri" adlı eseri okunabilir.

8. İSLAM HUKUK TARİHİ

İslam hukukunun tarihsel serüvenini, Hz. Peygamber döneminden günümüze gelinceye kadar geçirdiği aşamaları, mezheplerin kuruluşunu, farklı İslam devletlerinde fıkhın seyrini bilmek önemlidir. Bunun için Hayreddin Karaman'ın, İslam Hukuk Tarihi adlı eseri ve Muhammed Ebu Zehra'nın Fıkıh Mezhepleri Tarihi adlı eserleri okunabilir.

Kuşkusuz burada sayılan kitaplar yalnızca örnek kabilindendir. Bu alana ilişkin başka kitaplar da incelenebilir.

Fıkıh alanında lisansüstü eğitimi düşünenlerin, daha lisans döneminde iken işi sıkı tutmaları ve yukarıdaki eserler ve benzerlerinden oluşan bir kütüphane kurarak, düzenli ve disiplinli bir çalışma içine girmeleri önemlidir.

Sonuç itibarıyla üç şeyi bir arada bulunduran kimse için bir zorluktan söz edilemez:

a) Samimi niyet / ihlas.

b) Üstün gayret.

c) Doğru metod.

"Kim talep eder ve işi ciddi tutarsa aradığını bulur." Vallahu a'lem.

Not: Bu yazıyı, fıkıh alanında lisansüstü çalışma yapmak isteyenlere duyurmak üzere her türlü platformda paylaşabilirsiniz.

(Soner Duman /11.Mayıs.2017/Perşembe)

DÎNÎ İLİMLERE AİT ARAPÇA EĞİTİM PROGRAMI NASIL OLMALI?

Arapça olarak dinî ilimleri okumak isteyenlerden zaman zaman "hangi aşamada neyi okuyalım" tarzında sorular alıyorum. Gerek kendi tecrübelerime gerekse Arapça ders okuyan ve okutan

hocalarımızla yaptığım istişarelere dayanarak iki kademeli bir program hazırladım. Her bir kademede ilgili ilim dalında alternatif olarak okunabilecek metinleri parantez içinde zikrettim. Programın ilk aşamasında modern dönemde yazılan eserlere yer verdim; çünkü klasik metinlere giriş yapmadan önce bir alt yapı oluşturulması zorunludur. Bu alt yapı oluşturulmadan doğrudan klasik metinlere gitmek öğrenci açısından sıkıcı, bıktırıcı olabilir. İkinci aşamada ise olabildiğince klasik metinlere yer vermeye çalıştım. Bu metinler yerine başkaları da önerilebilir.
Aslında bu eğitimin üçüncü aşaması da bulunmaktadır ama o aşama biraz da ilim talibinin kendi tercihleri, hocalarıyla yaptığı istişarelere göre şekilleneceğinden ve okunacak kitaplarda çok çeşitlilik bulunduğundan buraya koymayı uygun bulmadım.
Buradaki program her türlü eleştiri ve katkıya açıktır.
A. BİRİNCİ AŞAMA
1) Sarf - Nahiv: Emsile, Bina, Maksud, Avamil, Izhar, et-Tuhfetü's-seniyye (Şerhu metni'l-Âcurrumiyye), en-Nahvu'l-vâdıh (birinci kitap)
2) Belağat: el-Belağatü'l-vâdıha
3) Fıkıh usulü: Abdülkerim Zeydan'ın Medhal'i ve daha sonra Hallaf'ın Usul'ü (veya Vehbe Zuhaylî'nin el-Vecîz'i veya Abdülkerim Zeydan'ın el-Vecîz'i)
4) Fıkıh metinleri: Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Fıkhu'l-ibâdât ve Fıkhu'l-muâmelât adlı eserleri (veya el-Hülâsatü'l-fıkhiyye alâ mezhebi's-sâdeti'l-Hanefiyye ve el-Hülâsatü'l-fıkhiyye alâ mezhebi's-sâdeti'ş-Şâfiîyye adlı eserler)
5) Tefsir Usulü: Sabunî, et-Tibyân fî ulumil-Kur'ân,
6) Tefsir metinleri: Sabuni, et-Tefsîru'l-Vâdıhu'l-müyesser veya Safvetü't-Tefâsîr
7) Hadis Usulü: Mahmud Tahhân, Teysîru mustalahi'l-hadis
😎Hadis metinleri: Riyazü's-sâlihîn ve Buluğu'l-meram
9) Akaid metni: Teftâzânî, Şerhu'l-akâid
B. İKİNCİ AŞAMA
1) Sarf - Nahiv: Şuzûru'z-zeheb, Katru'n-nedâ, Molla Câmi, en-Nahvu'l-vâdıh (ikinci kitap)
2) Belağat: et-Telhîs (şerhleriyle birlikte)
3) Arapça metin: Ali Tantâvî'nin kitapları
4) Fıkıh usulü: Menar (şerhi ile birlikte) (Bu kitabı Osman Güman ve Süleyman Kaya ile birlikte dipnotlarla zenginleştirerek tercüme ettik.) (Şâfiî usul metni olarak da Kadı Beyzâvî'nin Minhâcü'l-usûl'ü şerhleriyle birlikte)
5) Fıkıh: Muhtasaru'l-Kudurî (Lübab ile birlikte) (Kuduri Muhtasarını arkadaşım Osman Güman ile birlikte dipnotlarla zenginleştirerek tercüme ettik.) Veya el-İhtiyar (Şâfiî fıkhında Gayetü'l-ihtisar ve el-Mukaddimetü'l-Hadramiyye)
6) Tefsir usulü: Suyutî, el-İtkan,
7) Hadis Usulü: Suyutî, Tedrîbü'r-râvî,
😎Hadis metinleri: Tecridü's-Sarih
9) Tefsir metinleri: Nesefî ve Beyzavî
10) Akaid metni: Molla Aliyyü'l-Kari, Fıkhu'l-ekber şerhi.
11) Siyer: Ramazan el-Bûtî, Fıkhu'-sîre
12) Mantık: İsagoci ve şerhleri
(Soner Duman /14.Cemaziyelevvel.1439/31.Ocak.2018/Çarşamba)

TOKİ'NİN SOSYAL KONUT PROJESİ
(TOKİ yoluyla ev satın alma konusunda beş yıl önce bir yazı yazmıştım ama yeni proje bağlamında bazı tartışmaların olduğunu görünce konuyu usulî boyutlarıyla ele alan ayrıntılı bir yazı yazmanın gerekli olduğunu düşündüm. Bu yazı facebook açısından biraz uzun ancak meseleyi tarafların delilleriyle birlikte ele almak açısından bunu yapmak zorunlu)
TOKİ'nin sosyal konut projesi vesilesi ile toplam bedelin belli olmadığı satım akdinin fıkhî hükmü yeniden tartışma gündemine girdi. TOKİ'nin internet sitesinde verilen bilgiye göre "hak sahiplerine konutlar; %10 peşinat ve 240 ay vade ile satılacaktır. Hak sahiplerinin konutlarına ait

kalan borç bakiyesi ve aylık taksitler her yılın Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez, bir önceki 6 aylık dönemdeki Memur Maaş Artış Oranı dikkate alınarak İdarece tespit edilen oranda artırılacaktır. İlk dönemsel artış sözleşme tarihine göre idarece belirlenecektir.” (https://toki.gov.tr/sosyal-konut.html)

Projenin amacı TOKİ’nin kâr elde etmesi olmayıp dar gelirli kesimin konut edinmesine yardımcı olmaktır.

TOKİ İLE YAPILAN SÖZLEŞME, FIKIHTAKİ HANGİ AKDE TEKABÜL ETMEKTEDİR?

Konuya dair fıkhî bir hüküm belirlemeden önce bu satım işleminin fıkıhtaki hangi akit bağlamında ele alınacağını belirlemek gerekir. Zira TOKİ, henüz mevcut olmayan evleri, proje üzerinden satışa sunmaktadır.

Fıkıhta genel ilke, “Madûmun bey‘i (olmayan şeyin satımı) bâtıldır” şeklinde olmakla birlikte (1) bunun en çok bilinen iki istisnâsı selem akdi (sipariş sözleşmesi) ve ıstısna‘ akdidir (eser sözleşmesir).

Selem akdinde; cinsi, türü, miktarı, nitelikleri belirlenmiş mislî bir malın, belirlenen bir vadede teslimi karşılığında bedelin peşin ödenmesi söz konusudur. (2) Istısna‘ akdinde ise malzemesi de üreticiden olmak üzere bir malın sanatkâra sipariş edilmesi söz konusudur. Istısna‘ akdinde malın bedelinin peşin olma şartı söz konusu değildir. Istısna‘ akdi; üretilecek bir mal üzerinde gerçekleşmesi, akdin üretim gerçekleşinceye kadar bağlayıcı kabul edilmemesi (3) , bedelin peşin ödeme şartının olmaması, eserin teslimi için bağlayıcı bir tarih belirlemenin gerekli olmaması gibi yönlerden selem akdinden ayrılmaktadır. (4)

TOKİ’nin sosyal konut projesine bu açıdan baktığımızda ortada bitmiş, teslimi mümkün konutların bulunmadığı, TOKİ’nin ileride yapacağı konutların şu anda proje üzerinden bir satımın gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır. Bu haktan yararlanmak için başvuran ve kur’a sonucunda konut edinmeye hak kazanan kimselerle TOKİ arasında imzalanacak anlaşmanın selem akdi kapsamında değerlendirilmesi birkaç açıdan mümkün değildir. Bunların başında, konutların üretim yoluyla meydana getirilecek olmasıdır. Bir diğer husus ise konutların satım bedelinin tamamının akit sırasında vatandaş tarafından teslim edilmemesidir. Buna belki bir üçüncü husus olarak TOKİ’nin üreteceği konutların mislî mal kapsamında görülmemesini de zikredebiliriz. Çünkü aynı proje üzerinden aynı binada üretilmiş bile olsa kat ve cephe farkı sebebiyle iki konut birbirinin hiçbir zaman aynısı olmayacaktır. Buna göre TOKİ’nin bu projesi kapsamında üreteceği konutların satımını ıstısna‘ akdi kapsamında değerlendirmek gerekir.

SATIM AKİTLERİNDE BEDELDEKİ BİLİNMEZLİĞİN AKDİN HÜKMÜNE ETKİSİ

İstısna‘ akdi, genel satım akdinde aranan şartlar yanında kendisine mahsus özel şartları da bulunan bir akittir.

Genel satım akdinde akdin sıhhat şartlarından birisi de satım bedelinin belli olmasıdır. Şayet satım bedeli zimmet borcu ise hem miktar hem de sıfatının bilinmesi gerekir.(5) Çünkü bedelin teslim ve tesellümü -satım akdi vadeli yapılmış olsa bile- akit sebebiyle gerekli olmaktadır. Bedeldeki bu bilinmezlik tarafları anlaşmazlığa götürebilecek boyutta olduğundan teslim ve tesellümü engellemektedir. Bu şekilde olan her bilinmezlik akdin caiz olmasına engel olur.(6)

Hanefîler muamelat alanındaki tasarruflar ve akitlerde, dince istenen şartların bulunmamasını veya ihlal edilmesini iki farklı yaptırım kategorisi halinde ele almışlardır. Şer‘î yasağın akdin özüne yönelik olması halinde akdin bâtıl olacağı ve hiç kurulmamış sayılacağı, buna karşılık yasağın akdin aslına yönelik değil de vasıflarına yönelik olması halinde akdin kurulmuş sayılmakla birlikte fâsit olacağını belirtmişlerdir.(7) Satım akdinde bedelin anlaşmazlığa engel olacak şekilde bilinir olması akdin kuruluş değil sıhhat şartları arasında yer alır. Buna göre bedelin belirli olmadığı, bilinmediği akitler Hanefîlere göre fasittir.(8)

Hanefîler dışındaki mezhepler ibadetler alanında bâtıl ve fâsit arasında bir ayrıma gitmedikleri gibi muâmelât alanında da böyle bir ayrıma gitmezler. Gayrimeşruluk ister bir akit ve tasarrufun aslında isterse vasfında olsun bu tasarruf yok hükmündedir, hiçbir hüküm ifade etmez. (9)

İstısna‘ akdi de bir satım türü olması açısından satım bedelinin belirli ve bilinir olması noktasında aynı hükümlere tâbidir. Buna göre akit yapılırken bedelin belirli olması gerekir. (10)

TOKİ SOSYAL KONUT PROJESİNİN KLASİK FIKHA GÖRE HÜKMÜ

Bu ön açıklamalar sonrasında TOKİ'nin sosyal konut projesine gelecek olursak burada satım konusu olan konutların satım bedellerinin başlangıçta taraflarca bilinmediği görülmektedir. Çünkü konut için başlangıçta belirlenen bedelin % 10'u peşin tahsil edildikten sonra her altı ayda bir Ocak ve Temmuz aylarında, taksitlere memur maaş zammı dikkate alınarak idare tarafından zam yapılacağı belirtilmektedir. Memur maaş zammının ne kadar olacağı ise önceden bilinmemektedir. Klasik fıkıh müktesebatı ve AAOIFI standartları dikkate alındığında TOKİ sosyal konut projesinin Hanefîler açısından fâsit akit kapsamında görüleceği akittir. Buna göre, söz konusu akit, kurulmuş olmakla birlikte bedelin belirsizliği sebebiyle bünyesinde fesat barındırmaktadır. Satıma konu olan malın teslimi söz konusu olmadığı sürece fâsit akit hiçbir hüküm ifade etmez. Malın, satıcının rızası ile müşteri tarafından teslim alınması halinde ise malın mülkiyeti müşteriye intikal etmiş olur. Akit konusu mal üzerinde müşteri satım, hibe vb. tasarrufta bulunursa bu tasarruflar geçerli olur. Bu durumda müşteri, akitte anlaşılan bedeli değil semen-i misil ödemekle yükümlü olur. Yani mal mislî mal ise mislini, kıyemî bir mal ise kıymetini öder. Mal, müşterinin elinde aynen mevcut ise bunun satıcıya teslim ederek akdin bozulması gerekir. Zira fâsit akit masiyet (günah) olup buna son verilmesi gerekir. (11)

Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre, satım bedelinin akit esnasında belirlenmediği satım akitleri hiç kurulmamış sayılır.

KONUYA İLİŞKİN ÇAĞDAŞ DÖNEMDEKİ GÖRÜŞLER

TOKİ'nin gerek sosyal konut projesi gerekse memur maaş zammı vb. bir takım kriterlere bağlı fiyat artışı yoluyla konut satımı yaptığı diğer projeler, fıkhî açıdan geçerlilik noktasında iki farklı görüşe sahne olmaktadır:

BİRİNCİ GÖRÜŞ: BU AKDİN CAİZ OLMADIĞI GÖRÜŞÜ

Klasik fıkhın verilerini dikkate alan bir grubun değerlendirmesine göre TOKİ yoluyla ev satın almak, bedeldeki belirsizlik sebebiyle Hanefîlere göre fâsit, diğer mezheplere göre ise yok hükmündedir.

Bu grupta yer alanlar açısından görüşlerini destekleme noktasında şu deliller ileri sürülebilir:

a) Sünnet delili

Allah Resûlü'nün "garar satımını" yasakladığına dair pek çok rivayet bulunmaktadır.(12) Gararın tanımı ve kapsamı konusunda bir takım tartışmalar söz konusu olmakla birlikte genel olarak söylemek gerekirse garar "Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifade eden fıkıh terimi " şeklinde tanımlanmaktadır. (13) Bu görüşte olanlara göre satım bedelindeki belirsizlik garar kapsamında yer alır.

b) İcma delili

Âlimler, satım bedelinin işaret etme yoluyla tayin edilmediği, ödemenin zimmette üstlenildiği akitlerde bedelin miktar ve vasıf yönünden belirli olmaması halinde akdin geçersiz olacağı konusunda ittifak etmişlerdir.(14) TOKİ sosyal konut projesinde satım bedeli miktar yönünden belirli değildir. Öyleyse bu akit de sahih olamaz.

c) Kıyas Delili

Allah Resûlü'nün yasakladığı satım türlerine bakıldığında bunların, taraflar arasında anlaşmazlık doğuracak, içinde belirsizlik bulunan satımlar olduğu görülür. Satım bedelindeki belirsizlik de bu illeti bünyesinde barındırdığına göre kıyas deliline göre onun da yasaklanmış olması gerekir.

d) Maslahat Delili

Her ne kadar projenin amacı, konut edinme konusunda yeterli birikimi olmayan dar gelirli gruba, zorlanmadan ödeyebilecekleri taksitler yoluyla konut edindirmek olsa da ödemelerin altı ayda bir hangi boyuta ulaşacağının önceden kestirilememesi onlar açısından büyük bir risk doğurmaktadır. Zira enflasyonun ve memur maaş zammının yüksek seyretmesi halinde bu oranlar taksitlere yansıtılacak, bu durumda söz konusu proje yoluyla konut almış olan ancak kendisi memur olmayan kimseler her altı ayda bir maddî yönden daha da artan düzeyde bir sıkıntının altına girmiş olacaklardır.

e) Sedd-i zerîa Delili

Mâlî muamelelerin açık ve şeffaf olması esastır. Aksi durumda taraflar arasında anlaşmazlıklar olabilir. Bu ise mahkemelerin iş yükünü arttırmasının ötesinde toplumda başka yönlü pek çok

sıkıntının da ortaya çıkmasına sebep olabilir. Satım bedelinin baştan belli olmadığı bu türden akitlere cevaz vermek, binlerce ev sahibi ile bir devlet kurumu olan TOKİ arasında pek çok anlaşmazlıkların yaşanmasına sebep olabilir. Bu ise projeyi başlangıçta amaçlananın tam tersi bir noktaya götürme potansiyeline sahiptir.

BİRİNCİ GÖRÜŞ SAHİPLERİNİN ÖNERDİĞİ ALTERNATİFLER

Bu görüşte olanlar, sözleşmedeki söz konusu ödeme modeli yerine ev fiyatının baştan belirlendiği modeli önermektedirler. Bunun için de ya Türk lirası üzerinden sabit bir fiyat veya evin altın gibi enflasyona karşı dayanıklı bir bedel karşılığında satımını önermektedirler. Söz gelimi geçmiş yıllardaki enflasyon oranları, gelecek yıllarda enflasyonun gelebileceği noktaları göz önünde bulundurarak TOKİ, sosyal konutun 240 ay vadeli olarak satım bedelini belirler. İkinci bir alternatif ise TOKİ'nin söz gelimi bir konut bedelini "şu kadar gram altın" şeklinde altın üzerinden belirlemesidir. Bu durumda vatandaş, her ay taksitini altın üzerinden ödeyecek, altının yükselmesi veya düşmesine bağlı olarak onun ödeyeceği taksit miktarı da yükselip düşebilecektir.

İKİNCİ GÖRÜŞ: BU AKDİN CAİZ OLDUĞU GÖRÜŞÜ

Konuya ilişkin görüş belirtenlerin bir kısmı ise TOKİ'nin memur maaş zammı veya enflasyon oranına göre taksitlere eklemenin yapılacağı tarzdaki satışının fıkhen caiz olduğunu ileri sürmektedirler. Şahsen ben de bu görüşü tercih ediyorum.

Burada her şeyden önce şu noktanın netleştirilmesi gerekir: TOKİ projelerinin tamamında başlangıç fiyatı bellidir. Bir yıl sonraki ve devamındaki taksit ödemelerinin miktarı belli değildir. Erken ödeme/borç kapama da mümkün olup bu da zaten ilk satım bedeli baz alınarak hesaplanmaktadır. Dolayısıyla meseleyi satım bedelinin hepten belirsizliği üzerine tartışmak çok isabetli görünmemektedir.

Bu görüşte olanların, görüşlerine delil olarak ileri sürebilecekleri hususları şu şekilde belirtmek mümkündür:

a) Kitap delili

Yüce Allah, Kur'an'da "Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır" (el-Bakara 2/275) buyurmuştur. Bu âyet, umumî bir şekilde alişverişin helal olduğunu belirtmektedir. Bir alışverişin haramlığına dair bir delil ortaya konulmadığı sürece âyetin umumî ifadesi tüm alışverişler hakkında geçerli olur. Haramlığına dair delil bulunan alışverişler ise bu umumî ifadeden istisna edilir. Biraz sonra ele alınacak delillerin de ortaya koyduğu üzere, bedelin belirlenmediği akitlerin haramlığı konusunda açık bir delil söz konusu değildir. Bu konuda ictihada dayalı yorum ve çıkarımlar söz konusudur.

Bir diğer âyette Rabbimiz "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin" (en-Nisâ 4/29) buyurmaktadır. Bu âyette "karşılıklı rızaya dayanan ticaret", haramlık kapsamından çıkarılmıştır. TOKİ'nin sosyal konut projesinde de TOKİ ile hak sahibi arasında karşılıklı rızaya dayalı bir sözleşme imzalanmaktadır.

b) Sünnet Delili

Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir haramı helal veya bir helali haram kılmadıkça Müslümanlar arasında sulh caizdir. Müslümanlar, bir helali haram kılan veya bir haramı helal kılan bir şart olmadığı sürece [aralarında] ileri sürdükleri şartlara bağlıdırlar."(15)

Peygamberimiz bir başka hadisinde de "helal apaçık bellidir, haram da apaçık bellidir" buyurmuştur. (16)

TOKİ'nin sosyal konut projesine ilişkin beyan ettiği hususlarda haramlığı apaçık bilinen bir hususu helal hale getirme veya helalliği apaçık belli olan bir hususu haram hale getirme gibi bir uygulama bulunmamaktadır. Zira satım akdinde bedelin belirli olmasını farz kılan, bedelin belirli olmaması halinde akdin haram olacağını ifade eden açık bir nass söz konusu değildir.

Bedeldeki belirsizliği gararı yasaklayan hadis kapsamına katarak belirsizliğin peygamberimiz tarafından yasaklandığını, yasağın ise haramlığı gerektirdiğini ileri sürmek bir yorumdur. Konuya ilişkin başka değerlendirmeler yapmak da mümkündür. Nitekim tartışılan bu mesele dışında başka pek çok meselede fakihler gararın kapsamının ne olduğu, hangi tür muamelelerin garar olarak

görüleceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şu halde “satım bedelinin belirli olmadığı akit, Allah Resûlü’nün yasakladığı garar satımı kapsamındadır” demek, bir yorumdan ibarettir.

c) İcma Delili

İlk görüş sahiplerinin icma iddiası doğru değildir. Her dönemde ve her bölgede, satım bedelinin akit anında değil ödeme anında kesinleştiği satımları (el-bey‘ bimâ yenqatıu’ bihi’s-si‘r) caiz gören pek çok âlim söz konusu olmuştur. (17) Şu halde satım bedelinin akit anında belirlenmesi zorunluluğunun bulunup bulunmadığı konusu ihtilaflı bir konudur. İhtilaflı konularda farklı görüşlerin ileri sürülmesi caizdir.

d) Kıyas Delili

Satım bedelinin belirli olmadığı bir akdi Hz. Peygamber’in yasakladığı cahiliye satımlarına kıyas etmek “kıyas mea’l-fârık (arada fark bulunduğu halde iki şeyi birbirine kıyaslamaya çalışmak)”tır. Çünkü Hz. Peygamber’in yasakladığı satımlarda, satıma konu olan malın meydana gelip gelmeyeceği, meydana gelecekse vasıflarının ne olacağı hususları belirsizdir. Bu belirsizlik tarafları anlaşmazlığa götürebilecek boyuttadır. Oysa bizim tartıştığımız meseledeki belirsizlik mutlak ve tarafları anlaşmazlığa götürebilecek boyuttaki bir belirsizlik değildir.

Bu konuda bedelin belirli olmadığı satım akdini, bedelin belirli olmadığı diğer bedelli akitlere kıyas etmek daha doğrudur.

(1) Günümüzden örnek verecek olursak bir kimsenin plakalı taksiye binmesi durumunda gideceği yere ulaşıncaya kadar ücretin ne olacağı belirli değildir. Buna rağmen taksimetrenin açılış ücreti ve kilometre başı birim ücret belirli olduğundan ve toplam ücretin belirsizliği tarafları anlaşmazlığa götürecek bir belirsizlik olmadığından bu akit caiz görülmektedir.

(2) Günümüzde memur ve işçilerin yaptıkları hizmet sözleşmeleri de bu noktada kıyasa esas alınabilir. Memurlara altı ayda bir zam yapılmakta olup onlar, bir sonraki dönemde kendilerine ne kadar zam yapılacağı bilinmediği halde devletle yaptıkları iş akdi, hiçbir âlim tarafından fâsit görülmemektedir.

Bütün bu hususlar dikkate alındığında kıyas delilinin, ilk görüş sahiplerini değil, ikinci görüşü açık bir biçimde desteklediği görülür.

(3) Her ne kadar mâlî akitler arasında yer almasa bile bazıları satım bedelinin mehre kıyas edilebileceğini belirtmişlerdir. Mehrin belirlenmediği bir nikâh akdi âlimlerin tamamına göre sahihtir. (Bu maddedeki kıyas şu açıdan güçlü durmamaktadır: Mehir, nikâh akdinin kuruluş ya da sıhhat şartlarından olmadığı halde satım bedeli, Hanefîlere göre satım akdinin sıhhat şartları arasında yer almaktadır. Diğer mezheplere göre ise kuruluş/sıhhat ayrımı yapılmaksızın akdin varlık şartları arasında yer alır.)

e) İstihsan Delili

Başta Hanefî mezhebi olmak üzere Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri istihsanı hüccet olarak kabul ederler. İstihsan, müctehidin bir meselede, daha güçlü bir delil sebebiyle o meselenin benzerlerinde verdiği hükmü bırakarak farklı bir hükmü benimsemesidir. İstihsanın gerekçeleri arasında nass, icma, örf, maslahat ve zaruret gibi gerekçeler bulunabilir.

Satım akdinde bedelin akit anında belirlenmesi genel kuraldır. Ancak Hanefîler, bazı konularda bu genel kurala rağmen bedeldeki belirsizliğin akdi ifsat etmeyeceğini söylemişlerdir. Söz gelimi bir beldede birden fazla para birimi kullanılıyor olsa, o bölgede yapılan bedelli bir akitte miktar belirlenmekle birlikte bu para birimlerinden hangisi üzerinden akdin yapıldığı netleştirilmese, örfte yaygın olan para birimi hangisi ise akit onun üzerinden yapılmış sayılır. Oysa genel kurala göre burada bedelin vasfındaki belirsizlik sebebiyle akdin fasit olması gerekirdi.

Bizim ele aldığımız meselede de pekâlâ maslahat ve zaruret sebebiyle bir istihsan yapılabilir. Devlet, dar gelirli binlerce vatandaşı konut sahibi yapmayı istemekte, ancak enflasyon oranlarının gelecekte nasıl seyredeceği konusundaki belirsizlik sebebiyle şimdiden yirmi yıl için bir bedel belirleyememektedir. Bir yandan ev sahibi olmayan kimselerin, aslî ihtiyaçlar kapsamında görülen eve sahip olma ihtiyaçları, diğer yandan devletin ve hak sahibinin maslahatı, işlemin bu şekilde yapılmasını gerektirmektedir.

f) Maslahat Delili

TOKİ'nin sosyal konut projesi, dar gelirli olup birikimi olmayan ve bu sebeple konut almakta zorlanan kimselerin kira öder gibi ev sahibi olmalarını hedeflemektedir. Ev sahibi olmanın dar gelirli kimselerin maslahatına olduğu açıktır. Uzun yıllar kira ödeyen bir kimse bir yandan kendi evinde oturamadığı için ev üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunamamakta, diğer yandan yıllar boyunca yaptığı ödemeler sonucunda oturduğu evin mülkiyetinden hiçbir şeye hak kazanamamaktadır. Diğer yandan konut ihtiyacının faize bulaşmayacak diğer alternatif yollarla (katılım bankası ya da tasarrufa dayalı finans kuruluşları aracılığıyla) giderilmesi dar gelirli vatandaşlar açısından son derece zor görünmektedir. Hal böyle olunca bir yandan kamu maliyesinin imkân ve ihtiyaçları, diğer yandan enflasyon oranlarındaki belirsizlikler, öbür yanda konut ihtiyacı olan dar gelirliler açısından maslahata en uygun çözümün TOKİ'nin sosyal konut projesi olduğu görülmektedir.
Karşı görüş sahiplerinin ileri sürdüğü "enflasyonun yüksek seyretmesi halinde taksitlere gelecek zamlar, fakirleri daha çok zora sokabilir, bu ise onların maslahatına aykırıdır" görüşü gerçeği yansıtmamaktadır. Zira sabit gelirli olan her vatandaş, memur maaşlarına yapılan zam oranından istifade etmektedir. Hal böyle iken sadece taksit fiyatları artmamakta, aynı zamanda maaşlarda da artış olmaktadır. Kaldı ki bu proje yoluyla konut sahibi olmayıp kirada oturan bir vatandaş açısından düşünüldüğünde onun ödeyeceği kira bedeline de her yıl zaten zam uygulanmaktadır. Burada bir diğer husus da enflasyonun ve memur maaş zammının düşük seyretme ihtimalidir. Nitekim enflasyonun yükseldiği son birkaç yıl dışarıda bırakılırsa enflasyonun uzun süre boyunca istikrarlı bir seyir izlediği bilinmektedir. Takip eden yirmi yıl boyunca enflasyonun istikrar kazandığı ve memur maaş zamlarının da buna bağlı olarak düşük oranlı artışlara sahne olması söz konusu olabilir.
Kimi karşı görüş sahiplerinin, ev fiyatlarının en baştan altına göre belirlenmesi yönündeki teklifleri ise uygulanabilir ve gerçekçi değildir. Çünkü altın fiyatlarının ne kadar zikzaklı bir seyir izlediği bilinen bir gerçektir. Bundan beş yıl öncesi ile kıyaslandığında ne kadar büyük bir oranda bir artışın meydana geldiği görülecektir. Hal böyle iken yirmi yıl sonrasını hesap ettiğimizde altın fiyatlarının şimdikinin birkaç katı artmayacağının hiçbir garantisi yoktur. Bundaki belirsizlik, memur maaş zammına endeksli satımdaki belirsizlikten daha az değildir.
TOKİ'nin gerek sosyal konut gerekse diğer projelerine katılımın son derece yüksek olduğu dikkate alındığında projeye katılmak için başvuranların, kendi maslahatlarını burada gördükleri anlaşılmaktadır. TOKİ yoluyla konut edinen yüzbinleri ve milyonları, "kendi maslahatını bilmeyen" kimseler olarak görmek doğru olmaz.
Kaldı ki "vatandaş bu sözleşmeden zarar eder" gerekçesiyle vatandaşın maslahatını düşünerek bu akde karşı çıkmak, zararına yapılan tüm satışları da haram kabul etmeyi gerektirir. Oysa güven esasına dayalı satışlar arasında yer alan vadîa (وَضِيعة) akdi ittifakla caizdir.
g) Sedd-i Zerîa Delili
Sedd-i zerîa, aslen mübah olmakla birlikte haram olan sonuca götüren şeyin yasaklanmasıdır. Karşı görüş sahiplerinin iddia ettiği "bu proje, taksitlerdeki muhtemel artışların belirsizliği sebebiyle taraflar arasında anlaşmazlıklar doğurabilir, bu sebeple baştan tedbir alarak caiz olmadığı görüşü kabul edilmelidir" görüşü doğru değildir. Bedelli akitlerdeki her belirsizlik akdin fasit sayılmasını gerektirmez. Bu noktada âlimler, akitlerdeki belirsizlikleri iki kısma ayırmışlardır: Cehâlet-i fâhişe (aşırı bilinmezlik). Bu, tarafları anlaşmazlığa götürebilecek boyutlardaki bir belirsizlik olup bu şekilde belirsizliğin olduğu akit Hanefîlere göre fâsit, diğer mezheplere göre ise yok (bâtıl=fâsit) hükmündedir. Cehâlet-i yesîra (basit/ hafif bilinmezlik). Bu, tarafları anlaşmazlığa götürecek boyutta olmayan belirsizliktir.
Bu konuda Hanefî fıkhının önde gelen âlimlerinden Kâsânî şöyle söyler:
"Satım akdinin sıhhat şartlarından birisi de satıma konu mal ve satım bedelinin, anlaşmazlığa engel olacak şekilde bilinir olmasıdır. Bunlardan birisi, anlaşmazlığa götürecek şekilde belirsiz olursa satım akdi fasit olur. Anlaşmazlığa götürecek derecede olmayan bilinmezlik ise akdi fâsit kılmaz. Çünkü bilinmezlik, tarafları anlaşmazlığa götürecek boyutta olursa bedelin teslim ve tesellümüne engel olur, o zaman da akdin amacı gerçekleşmez. Ancak tarafları anlaşmazlığa götürecek derecede olmazsa buna engel olmaz, akdin amacı da gerçekleşmiş olur."(18)

Burada bir hususu da vurgulamak gerekir:
Fıkıh literatüründe yer alan bir kural ve ilke ile o kural ve ilkenin pratiğe uygulanması arasında bir ayrıma gitmek gerekir. Müctehidler arasında aynı kural ve ilkenin benimsenmesi, bunların pratiğe uygulanmasının da her zaman aynı olmasını gerektirmez. Söz gelimi "tarafları anlaşmazlığa götürecek her bilinmezlik ve belirsizlik akdi bozar" ilkesi Hanefî fakihler arasında ittifakla benimsenmiştir. Bununla birlikte bunun pratiğe uygulanmasında ictihad farklılıkları söz konusudur. Mesela bir buğday yığını satımında yalnızca birim fiyat zikredilerek "bir ölçeği şu kadar" şeklinde akit yapılsa, ancak buğday yığınının toplam miktarı bilinmiyor olsa Ebû Hanîfe'ye göre bu durumda satım akdi yalnızca bir ölçek buğday üzerinde kesinleşmiş olur. Çünkü geriye kalan miktarın bilinmemesi, toplam bedelin de bilinmemesine yol açmaktadır. Ancak buğday yığınının toplam miktarının satıcı tarafından sonradan zikredilmesi veya akit meclisinde ölçüm yapılması durumunda akit sahihe dönüşür. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise birim fiyatın belirli olmasının yeterli olduğunu, bu belirsizliğin tarafları anlaşmazlığa düşürmeyeceğini söylemişlerdir. (19)
Bir kuralın uygulanması nasıl ki müctehidler arasında farklılıklara yol açıyorsa aynı şekilde bir kuralın geçmiş zamanda uygulanma şekli ile günümüzdeki uygulanma şekilleri arasında farklılıklar olabilir. Buna göre, "bedelli akitlerde tarafları anlaşmazlığa götürebilecek boyutta olan her bilinmezlik/belirsizlik akdi ifsat eder" genel kuraldır. Buna karşılık "satım bedelinin miktarındaki bilinmezlik, tarafları anlaşmazlığa götürebilecek boyutta bir bilinmezliktir" şeklindeki hüküm ise bu genel kuralın somut uygulaması mahiyetindedir. Bir dönemde, bölgede tarafları anlaşmazlığa götürecek boyutta olan bir şey, başka bir bölgede veya dönemde öyle olmayabilir.
Sosyal konut projesinde, ödenecek taksit miktarlarındaki belirsizlik, aşırı bilinmezlik kapsamında değildir. Çünkü artışların altı ayda bir memur maaş zammı dikkate alınarak idare tarafından yapılacağı belirtilmektedir. Her ne kadar artışın hangi oranda olacağı belirli değilse de artışın oranının belirlenmesinde hangi kriterin esas alınacağı belirlenmiştir. Bu belirlilik, tarafların anlaşmazlığa düşmesini engelleyecek boyuttadır.
Kimileri TOKİ'nin bu tarz satımlarında birtakım anlaşmazlıkların olabileceğini, hatta mahkeme kayıtlarına yansıyan bazı anlaşmazlıkları zikrederek bu belirsizliğin "tarafları anlaşmazlığa götürebilecek anlaşmazlık" olduğunu ileri sürebilirler. Burada şunu bilmek gerekir: Bir konuda hüküm, çoğunluğa bakılarak verilir. Bütün unsurların belirli olduğu akitlerde bile taraflar arasında şu veya bu sebeple anlaşmazlıklar olabilmektedir. Sedd-i zerîa mantığı, bir şeyin çoğunlukla mefsedete götürmesini dikkate almayı gerektirir. Aksi taktirde söz gelimi birilerinin şarap yapımında kullanması sebebiyle üzüm ekim-dikimini yasaklamak gerekir ki fakihlerin hiçbiri bu yönde bir görüş beyan etmemişlerdir.
BU AKİTTE FAİZ VEYA FAİZ ŞÜPHESİ VAR MIDIR?
TOKİ ile yapılan akitte herhangi bir faiz ya da faiz şüphesi söz konusu değildir. Çünkü "fâiz, bedelli bir akitte taraflardan biri lehine şart koşulan ve karşılığı bulunmayan fazlalıktır." (20) Bunun söz konusu olabilmesi için bedelin belirli olması ve bu bedelin ötesinde tarafların birinin fazlalık şart koşması gerekir. Oysa TOKİ sözleşmesinde bedel baştan belirli değildir. Dolayısıyla doğmuş olan bir borcun, ertelenmesi sebebiyle borca ekleme yapma gibi bir durum da söz konusu değildir.
SONUÇ
Mesele fıkhî açıdan ictihada açık meselelerden olup fıkıh alanında yeterli alt yapısı olanların bu konuda farklı fikirler ileri sürmeleri son derece normaldir. Bu zaviyeden bakıldığında şahsen ikinci görüşü delil ve gerekçeleri yönüyle daha isabetli bulmaktayım. Bu tip konularda hangi görüş benimsenmiş olursa olsun, kanaat sahiplerinin kendileri gibi düşünmeyenleri çeşitli şekillerde itham etmeleri doğru olmaz.
Şunu da bilmek gerekir ki fıkıh ve fetva, her meselede deliline bakmaksızın sırf işine öyle geliyor diye kolay olanı esas almak olmadığı gibi her meselede ihtiyat gerekçesiyle ve "ne olur ne olmaz" mantığıyla zor olan görüşü tercih etmek değildir. Büyük âlim Süfyan es-Sevrî'nin dediği gibi

“ilim, güvenilir bir âlimin verdiği ruhsata dayalı hükümdür. Zorlayıcı / yasaklayıcı hüküm vermeye gelince; onu herkes yapabilir.”(21)
Her şeyin en doğrusunu kuşkusuz ki Allah (c.c.) bilir.
DİPNOTLAR
----
1. Mecelle madde 205.
2. Merğînânî, el-Hidâye, thk. Sâid Bekdaş, Medine: Dâru’s-sirac, 2019; 4/573-579; İbn Kudâme, el-Muğnî, 4/207-223; Hatîb eş-Şirbînî, Muğni’l-muhtâc, 3/ 4-12; Derdîr, eş-Şerhü’l-kebîr, 3/195-211.
3. AAOIFI, Istısna‘ akdine ilişkin standardında Ebu Yusuf’un görüşünü esas almak suretiyle “Şartları tam olarak gerçekleştiği takdirde eser sözleşmesi, sözleşmenin her iki tarafı için de bağlayıcıdır” demek suretiyle Hanefi mezhebinde yerleşik görüşün aksi yöndeki içtihadı benimsemiştir. (Bkz. AAOIFI standartları s. 294, 308).
4. Merğînânî, el-Hidâye, 589-591.
5. Merğinânî, el-Hidâye, 4/394; Mevsılî, el-İhtiyâr, 2/5, Mecelle Madde 238-239.
6. Merğinânî, el-Hidâye, 4/394;
7. Abdülaziz el-Buhârî, Keşfü’l-esrâr, 1/259.
8. Mecelle madde 364.
9. Zerkeşî, el-Bahru’l-muhît, 2/25.
10. AAOIFI standartları, 11 no’lu standart, 3/2/1 no’lu madde.
11. Mecelle maddee 371-372; Ali Haydar Efendi, Dürerü’l-hükkâm, 1/554-557.
12. Bu yöndeki rivayetlere örnek olarak bkz. Müslim, Buyu‘, 4; Ebû Davud, Buyu‘, 25; Tirmizî, Buyu‘, 17; İbn Mâce, Buyu‘, 23.
13. Dönmez, İbrahim Kâfi, “Garar”, DİA, 13/366.
14. El-Mevsû‘atü’l-fıkhiyye, 15/34.
15. Tirmizî, Ahkâm, 17. Ayrıca bkz. Ebû Davud, Akdiye, 12; İbn Mâce, Ahkâm, 23;
16. Buhârî, İman, 37; Müslim, Müsākat, 107.
17. İbn Kayyim el-Cevziyye, İ‘lâmu’l-muvakkı‘în, 4/5
18. Kâsânî, Bedâi‘u’s-sanai‘, 5, 156.
19. Merğinânî, el-Hidâye, 4/397-398.
20. Timurtâşî, Tenvîrü’l-ebsâr, (Dürrü’l-muhtar ile birlikte), s. 430.
21. İbn Abdilberr, Câmiu beyâni'l-ilm, 1-784.
Prof. Dr. Soner Duman
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı ve İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

DİNİ ANLATIRKEN YAPMAMAMIZ GEREKEN BEŞ HATA

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak) İslam'ın en temel esaslarındandır. Öyle ki bir âyet bunu müminlerin genel tavrı olarak ortaya koyarken (et-Tevbe 9/71) diğer bir âyet, bu iş için özel donanımlı bir grubun bulunmasını emrediyor. (Âl-i İmran 3/104)

Gelgelelim bizler bu önemli vazifenin nasıl yerine getirileceği konusunda bazı şartları sanki yeterince dikkate almıyoruz.

1) "Buyurgan" söylem

Bu önemli vazifedeki "emretmek" ve "yasaklamak" ifadelerini, bir konuda emir-talimat yağdırmak, tepeden inme "üstenci bir dil kullanmak", sürekli üst perdeden tavsiyede bulunmak, nasihat etmek şeklinde uygulayabiliyoruz.

Vaaz kürsüsüne çıktığımızda, klavyenin başına geçtiğimizde, kameranın karşısına geçtiğimizde bize bir şeyler oluyor. (Olmayanları tenzih ederim.) Bir anda kendimizi bir komutan,

muhataplarımızı da komutamız altındaki erler gibi düşünüyoruz. "Şunu yapın!", "bunu yapmayın!"

Anlayabildiğim kadarıyla (ki yanlış anlamış olabilirim) emr-i bi'l-ma'ruf demek dine ilişkin hususlarda sonu ünlemle biten talimatlar yağdırmak anlamına gelmediği gibi nehy-i ani'l-münker de sürekli yasak sîgasıyla konuşmak anlamına gelmiyor. Dinimiz bize bu işi nasıl yapacağımız anlatırken iki önemli esas belirliyor:

a) "Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir." (en-Nahl 16/125)

b) "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin" (Buharî, "İlim", 69; Müslim, "el-Cihad ve's-siyer", 6)

Şöyle bir düşünelim:

Bir anne-baba, çocuğuna güzel huy ve davranışları kazandırmak, kötü huylardan uzak tutmak için ona sürekli buyurgan bir dil kullansa, emir ve talimat yağdırsa bu durum çocukta bir zaman sonra nefret, bıkkınlık doğurmaz mı? Onun iç dünyasında "yeter be!" diye çığlıklar atmasına yol açmaz mı?

(Tam da bu sebeple olsa gerek, ölüm döşeğinde olan kimseye telkin verirken "lâ ilahe illallah de!" şeklinde emir vermek uygun görülmemiş, bunun yerine onun yanında, yüksek olmayan, onun duyabileceği hafif bir sesle kelime-i tevhidin tekrarlanması müstehap görülmüştür. Niçin? Çünkü zaten sıkıntı çekmekte olan bir kimseye bir de siz emrederseniz, Allah korusun onun öfkesini kelime-i tevhide yönlendirmesine ve son nefeste imansız gitmesine vesile olabilirsiniz diye)

2) "Kesin ve keskin" söylem

Dinden söz ettiğimiz kimi zamanlarda (siz bunu "çoğu zaman" diye de anlayabilirsiniz) cümlelerimiz o kadar keskin, vurgularımız o kadar net ki her cümlemiz "-dir, -dır" la bitiyor. "Bu böyledir, o kadar!"

Aklın bir konuda verebileceği hüküm ya "zorunlu", ya "imkânsız" ya da "mümkün" şeklinde üçlü bir taksime ayrıldığı halde bazılarımızda ara kategori yok. Bir şey ya "zorunlu" ya da "imkânsız". Bunun "mümkün"ü yok mu? Yok!

Her şeyi kafamızda bitirmişiz. Dinde farklı yorumlar, mezhepler, meşrepler yok olmuş.

Bütün din sanki icmadan ibaretmiş gibi.

Sanki dinde bir tek kıyas var, sanki istihsan diye bir delil yok gibi.

Sanki hep kurallar var, istisnalar yok gibi.

Cümlelerimiz şöyle: “Müslüman şöyle olur”, “Mümin böyle olur”. Bu cümleleri duyan insan kendi Müslümanlığından, müminliğinden şüphe eder hale gelmez mi?

3) Genellemeci söylem

Umumî lafızlar konuşmamızın içinde gırla gidiyor: "Herkes", "her şey", "hiç kimse", "asla", "daima"...

Böyle genellemelerle sözümüze güç katacağımızı zannediyoruz. Oysa bu genellemelerde kurunun yanında yaş da yanıyor. Sapın içine saman da giriyor. Ya pirinci taşıyla birlikte yiyoruz ya da taşı var diye pirinci de atıyoruz.

4. "Üstenci" ve "bilgiç" söylem

Din üzerine konuşup sürekli emir-talimat yağdıran bir kimse bir zaman sonra kendisini "akıl veren", "tavsiye eden" konumunda görmeye başlıyor. "Bu işler bizden sorulur" psikolojisine kendisini kaptırıyor. İş öyle bir raddeye varıyor ki hocamız doğum kontrol yöntemlerinden tutun

uzayda hayatın olup olmadığına, çocuk yetiştirme yöntemlerinden tutun "ekonomik problemleri nasıl çözeriz"e varıncaya kadar her konuda derin bilgi ve tecrübelerinden ümmet-i Muhammed'i faydalandırmayı (!) kendisine vazife biliyor. Hiçbir konu hakkında "ben bu konuyu bilmem" demiyor, çünkü bunun bir zaaf ve eksiklik olduğunu düşünüyor. Bilgisini eksiksiz gördüğü için kendisini yeni şeyler öğrenmeye de kapatıyor. Bir şey öğrenmek için okumanın cefasına katlanmak yerine başkasına akıl vermenin sefasını sürmeyi yeğliyor.

(Hani İmam Mâlik, kendisine sorulan 40 sorunun 36'sına "bilmiyorum" diye cevap vermişti? Hani tabiun neslinin önde gelen imamlarından Şa'bî "ilmin yarısı bilmiyorum demektir" demişti?)

5. Eleştirel ve itham edici söylem

Geçmişlerimiz bizim övünç kaynağımız, örneğimizdir. Ancak insanlara "dinin hakkıyla ancak geçmiş zamanlardaki yüce şahsiyetler tarafından yaşandığını / yaşanabileceğini, günümüze ise işe yaramaz insanların kaldığını" anlatmak inanın onları dine daha yakın kılmıyor.

İnsanlara sürekli kusurlarını hatırlatıp, hatalarını yüze vurup onları kendi iç dünyalarında Rablerine karşı suçlu hissettirip "ben öyle kötü birisiyim ki bu yüce dini yaşamam mümkün değil" düşüncesinin bize bir şey kazandıracağını düşünmüyorum.

İnsanlara sürekli korku kamçısını kullanmanın, onların zorluklarını, sıkıntılarını görmezden gelip üst perdeden ve menkıbevî bir İslam anlatmanın, farkında olmadan onları İslam'ı "ancak melekler tarafından yaşanabilir bir din" gibi görmeye iteceğini zannediyorum.

Kullandığımız "buyurgan" ve "bilgiç" dil birilerini memnun edebilir. Vaizin vaaz esnasında kürsüyü yumruklaması, sesini yükseltmesi birilerinin hoşuna gidebilir. Hocanın, sahası olsun olmasın kendisine sorulan her soruya cevap vermesi birilerinin takdirini celbedebilir. Ancak toplumun geniş kesimlerinin -bilhassa gençlerin- bu tavırdan hiç de hazzetmediği yönünde bir takım gözlemlerim var.

Hâsılı ey azizler! Emr-i bi'l-ma'ruf yapalım ancak kaş yapalım derken göz çıkarmayalım.

(Bu yazıda belirttiğim bütün hususların ilk ve doğrudan muhatabı kendi nefsimdir. Yukarıda belirttiğim ve eleştirdiğim hususların dışında bu işi çok güzel yapan hocalarımızı, büyüklerimizi, akademisyenlerimizi elbette tenzih ederim. Onlar bizim rehberimizdir.).

Her şeyin en doğrusunu elbette Allah bilir.

(Soner Duman/2.Cemâziyelâhir.1443/05.Ocak.2022/Çarşamba)

HADİS USÛLÜ BU ÜMMETİN YÜZ AKIDIR

Günümüzde sünnete karşı eleştirel yaklaşanların diline doladığı hususlardan birisi de şudur:

“Tarih boyunca hadis rivayetlerinin sahih olanını olmayanından ayırt etmek üzere geliştirilmiş bulunan hadis usulü, bu işi yapabilecek bir ilim dalı değildir.”

Eleştiride sınır tanımayan kimileri meseleyi daha da ileri götürerek bu ilim dalının “yalan söylemenin usulü” olduğu düşüncesini bile dile getirebilmişlerdir!

Önce bir gerçeği ifade edelim:

"Hadis usulü" adını verdiğimiz usul, bir ilim dalı ve yöntem olarak elbette beşer aklının ürünüdür, ictihadîdir. Dolayısıyla da "eleştirilemez" değildir.

Hadisçilerin geliştirdiği bu usulün, hadislerin sahihini sakiminden ayırt etmede yeterli olup olmadığı öteden beri tartışılmıştır. Söz gelimi ehl-i reyin lokomotifi konumunda bulunan Hanefîler, ehl-i hadis tarafından geliştirilen metodolojinin “gerekli” ama “yetersiz” olduğunu ileri sürmüş, bunun yanında başka hadis tenkid yöntemlerini uygulamanın gerekli olduğunu belirterek manevî inkıta’ kavramını geliştirmişlerdir.

Mâlikîler de hadisin senedi üzerinde odaklaşan sistemin tek başına hadisin sıhhatini garanti etmediğini, buna “Medine ehlinin ameline uygun olmak” gibi bazı kriterlerin eklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Durum böyle olmakla birlikte 12 asırlık ilim geleneğimizde hiç kimse hadis usulünün gereksizliğini ileri sürmediği gibi yine hiç kimse bu usulü, “yalan söylemenin usulü” olarak nitelememiştir.
Hadis usulü, bir rivayetin doğruluğunu onu rivayet eden şahıslar üzerinde inceleme-araştırma yaparak belirlemeye odaklanmış, “isnad merkezli” bir yaklaşım tarzıdır. Elbette bu usulün râvî ya da rivayetin ötesinde bizzat mervî’ye (yani rivayete konu olan hususa) ilişkin de geliştirdiği yöntemler bulunmaktadır. Şu var ki usul, pergelinin sabit ayağını hadisin senedi üzerine dayamıştır.
Nakle dayalı bir bilginin doğruluğunu test etmenin ilk adımı, o sözü nakledenlerin “güvenilirlik” ve “hafıza” durumlarının kontrol edilmesinden başka ne olabilir ki? Kur’an bize bir fâsık haber getirdiğinde bunu araştırmamızı emretmiyor mu? O halde hadisçilerin ortaya koyduğu usul, Kur’an’ın söylediğini pratiğe yansıtmaktan başka ne olabilir ki?
Buraya kadar anlattıklarımızdan şu sonuç ortaya çıktı: Ehl-i hadis, "hadis usulü" adı verilen ilim dalını ortaya koymuş ve bu yöntemi hem "gerekli" hem de "yeterli" görmüştür. Buna karşılık başını Hanefîlerin çektiği ehl-i rey, hadis usulünün "gerekli" ama "yetersiz" olduğunu düşünerek bu kriterlere başkalarını da eklemişlerdir.
Bu başka bir şey, hadis usulü adı verilen ilmi "gereksiz" ve hatta "yalan söylemenin usulü" olarak nitelemek başka bir şeydir.
Gerçek şu ki “hadis usulü” İslam ümmetinin yüz akıdır. Dünya tarihinde hiçbir kültür ve medeniyette eşi ve benzeri görülmemiş bir faaliyettir. Bu faaliyet neticesinde hadisleri rivayet eden yüz binlerce râvi hem güvenilirlik hem de hafızalarının sağlamlığı bakımından tek tek elden geçirilmiş, ilk üç neslin sicil kayıtları tutulmuş, “rical ilmi”, “cerh-tadil”, "tabakat" gibi muazzam ilim dalları ortaya çıkmıştır. Eğer ilk nesiller hakkında bir bilgiye sahipsek bu, hadislerin korunması konusundaki bu titizliğin sonucudur.
Elbette insanlar üzerinde değerlendirme yaparken sübjektif / yanlı hükümler verilmiş, elbette cerh ve tadili bir silah gibi kullanarak muteber bazı âlimlere leke sürülmeye çalışılmıştır. Ama bu durum, bütün bir sistemin bu şekilde olduğunu göstermez. Sistemlerin yetkinliği kötü uygulama örneklerine dayandırılamaz.
Kötü öğrenciler var diye okulları kapatalım mı?
Kötü şoförler var diye araba kullanmayı yasaklayalım mı?
Kötü evlilikler var diye evlenmeyi boş verelim mi?
Dünyanın hiçbir kültür ve medeniyeti, kendi değerlerinin naklini bu şekilde bir koruma ve kayıt altına almamıştır. Bugün tarihe dair bildiklerimizin en güçlüleri, bizim hadis usulümüzdeki en zayıf rivayet kadar bile değerli değildir. Konfüçyüs’ten, Tao’dan, Aristo’dan, Platon’dan, Büyük İskender’den, Sezar’dan bir söz ya da durumu nakledenler bunu hangi bilgiye, belgeye, senede dayalı olarak naklediyor? Raviler kim? O raviler güvenilir mi değil mi?
Eğer hadis usulünü güvenilmez buluyorsanız, geçmişe dair hiçbir nakle güvenmeyeceksiniz demektir. O takdirde yerine koyacağınız şey nedir? Sizin ortaya koyduğunuz şeyin rivayet malzemesini ayıklamada doğru sonuç vereceğinin bir garantisi var mı? Ümmete mâl olmuş bir ilmi terk edip sizin görüşlerinizi benimsememizi gerektiren şey nedir?
Eğer hadis usulünü “yalan söylemenin usulü” olarak niteliyorsanız "Allah Resûlü'ne yalan bir söz isnad edilmesin" diye gecesini gündüzüne katarak bu usulü geliştiren ve uygulayan ümmetin on binlerce âlimi "kollektif bir şekilde Allah Resûlü adına yalan uydurma" faaliyeti içerisinde görüyorsunuz demektir. Şahsım adına ben, böyle bir iddiada bulunarak âhirette bu âlimlerle hesaplaşmayı asla göze alamam!
Rabbimiz bu görüşleri dile getirenler de dâhil olmak üzere kendini "İslam ümmetinden" gören cümlemize insaf, iz’an, şuur versin. Bizleri doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltmesin.
(Not: Ne bu yazının ne de grupta yayınlanan diğer yazıların amacı herhangi bir şahsı ya da şahisları tartışmak değil, belirli bir fikri tartışmaktır. Dolayısıyla şahıs adı belirten, hakaret içeren tüm yorumlar kaldırılacaktır.)
(Soner Duman/8.Cemâziyelevvel.1440/14.Ocak.2019/P.tesi)